

Федоренко О. І., доктор педагогічних наук,
доцент; начальник кафедри загальної
психології та педагогіки ХНУВС (м. Харків)

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стаття присвячена питанням правового виховання дітей та підлітків працівниками органів внутрішніх справ; обґрунтована актуальність та доцільність цієї виховної роботи. Проаналізовано стан правового виховання дітей та підлітків працівниками міліції. Визначено мету, зміст, види і напрями правового виховання дітей та підлітків щодо попередження скоєння ними правопорушень.

Стаття посвячена вопросам правового воспитания детей и подростков сотрудниками органов внутренних дел; обоснована актуальность и целесообразность такой воспитательной работы. Проанализировано состояние правового воспитания детей и подростков сотрудниками милиции. Определена цель, содержание, виды и направления правового воспитания детей и подростков в аспекте предупреждения совершения ими правонарушений.

The article is devoted to questions of legal education of children and teenagers by employees of law-enforcement bodies; the actuality and expediency of such educational work is proved. The condition of legal education of children and teenagers by police officers is analysed. The purpose, the matter, kinds and tendency of legal education of children and teenagers in aspect of the prevention of perpetration of offenses by them are defined.

Актуальність та постановка проблеми. Нестабільність і невизначеність у політичній, економічній, фінансовій, ідеологічній, правовій, культурній, духовній та інших сферах зумовили виникнення й загострення негативних процесів і тенденцій соціальної дійсності. Це водночас позначилось і на соціально-психологічному стані населення. На цьому тлі різко загострилась криміногенна ситуація, значно розширилися масштаби злочинності, все більше громадян втягуються в коло протиправних відносин. У зв'язку з цим набуває актуальності максимальне підвищення ефективності навмисних, цілеспрямованих виховних впливів на людину, а саме, науково організоване правове виховання.

Визнання соціальної природи правопорушень означає можливість боротьби з нею за допомогою педагогічних засобів впливу на особистість, зокрема через здійснення відповідної виховної роботи.

Можливість корекції важковиховуваних, роль різних соціальних інститутів (родини, навчальних установ), доцільність співробітництва з правоохоронними органами (на них також покладено функцію здійснення профілактичної роботи з підлітками) у рішенні цієї задачі має велику соціальну значимість. Немає безнадійно невинних підлітків-правопорушників, виключення складають психічно хворі з вираженими органічними змінами. Ефективність профілактики асоціальної поведінки підлітків визначається створенням необхідних соціальних, психологічних і педагогічних умов для їхнього навчання і виховання, а також якістю психолого-педагогічної підготовки фахівців,

що з ними будуть працювати. Результативність процесу виховання визначається тим, наскільки вихователь уміє правильно побудувати відносини з підлітком, урахувати його вікові й індивідуальні особливості; направити його активність у соціально корисне русло; уміло використовувати різні педагогічні засоби, прийоми і методи при спілкуванні з ним.

Одним із завдань, що стоять перед працівниками органів внутрішніх справ є робота із зазначеними категоріями підлітків, насамперед, правове виховання.

Складність розв'язання означеної проблеми посилюється *суперечностями*, які мають місце в сучасній практиці роботи органів внутрішніх справ з дітьми та підлітками. Це насамперед, суперечність між необхідністю здійснення соціальної та виховної роботи з попередження правопорушень і тими карально-попереджувальними заходами, які застосовуються органами внутрішніх справ щодо дітей та підлітків. Ці заходи не тільки не знижують можливості виникнення правопорушень, а, навпаки, збільшують їх ймовірність.

Ще одна суперечність полягає в тому, що саме на органи внутрішніх справ покладено функцію попередження правопорушень дітей та підлітків, а зміст підготовки працівників ОВС не включає тих спеціальних навчальних курсів та дисциплін, які формували б відповідні знання щодо сутності та видів соціальної та виховної роботи, а також практичні уміння і навички їх здійснення.

Суперечність існує між недостатньою розробленістю методології і технології здійснення виховної роботи органами

внутрішніх справ та необхідністю її здійснення, оскільки каральні заходи є мало результативними.

Має місце суперечність між існуючими підходами до профілактики, які полягають у спробах створити більш сприятливі соціальні умови та необхідністю цілеспрямованого виховного впливу на сфери особистості підлітка з метою стимулювання позитивної поведінки і зведення до мінімуму негативних потягів, що також вимагає відповідної підготовки працівників ОВС.

Ці суперечності зумовлюють *проблему*: як теоретично обґрунтувати та практично удосконалити процес підготовки працівників ОВС до виховної роботи з дітьми та підлітками, що сприяло б більш ефективному попередженню і зниженню кількості та якісного змінюванню складу правопорушень дітей та підлітків.

Мета статті надати характеристику стану правового виховання підлітків; визначити мету та основні завдання правового виховання учнівської молоді; розглянути види виховної роботи, що можуть бути реалізовані з ними з урахуванням специфіки діяльності органів внутрішніх справ.

Аналіз наукових досліджень з проблеми. Проблема правового виховання з метою профілактики правопорушень дітей та підлітків не нова у науковій літературі.

У педагогічній науці деякі аспекти профілактичної та виховної роботи розглядали М. Алемаскін, В. Баженов, Г. Бевз, В. Бех, І. Бех, В. Бочарова, І. Зверева, Л. Зюбін, В. Караковський, А. Капська, Л. Коваль, І. Козубовська, О. Кочетов, Г. Лактионова, А. Мудрік, Л. Новікова, В. Оржеховська, І. Пінчук, Н. Селіванова, А. Тарас, С. Толстоухова, С. Хлебик та ін.

Дослідженню правових аспектів профілактики правопорушень неповнолітніх присвятили свої праці такі правознавці як Ю. Антонян, І. Башкатов, М. Ветров, О. Герцензон, К. Ігошев, Є. Жигарев, Г. Забрянський, В. Звірбуль, І. Карпець, В. Кудрявцев, Н. Кузнєцова, О. Лекарь, Ф. Лопушанський, Т. Перепелиця, А. Міллер, Г. Мінковський, С. Тарарухин, А. Тузов, І. Туркевич, О. Шляпочников, Е. Шур, О. Яковлев та ін.

Виклад основного змісту. Формування у неповнолітнього здатності обирати правильну лінію поведінки в різних життєвих ситуаціях неможливе без правового виховання, тобто без чіткого розуміння призначення закону, роз'яснення необхідності правових знань, без сформованості звички дотримуватись закону,

без виховання переконань в обов'язковості їх виконання. Також слід мати на увазі, що ставлення до закону, нормам права, що регулюють діяльність людей у суспільстві, часто свідчить не тільки про певні почуття, погляди, звички, пов'язані з правовими явищами, але й про ті психологічні риси, якості, характеристики підлітка, що тільки формуються і які в майбутньому будуть визначати його ставлення до суспільства в цілому.

Закон виражає ті вимоги, які суспільство та держава пред'являє до громадян, вони є обов'язковими для всіх. Розуміння цього положення є основою правового виховання.

Право – «це сукупність установлених чи санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), дотримання яких забезпечується заходами державного впливу» [2, с. 240].

Важливим напрямком виховної роботи працівників ОВС з підлітками є правове виховання. Правове виховання являє собою цілеспрямований і керований процес, що включає формування правових знань, перетворення їх в особистісні переконання і на цій основі відповідального ставлення до власних вчинків і поведінки в цілому. Правове виховання спонукає співвідносити свій досвід, свою поведінку з правовими нормами суспільства. Організоване і цілеспрямоване правове виховання сприяє перетворенню правових вимог суспільства у вимоги особистості до самої себе.

Метою правового виховання є формування правосвідомості і на цій основі свідомої й активної правомірної поведінки. Досягнення цієї мети здійснюється шляхом: а) правового навчання, через включення відповідних навчальних предметів; б) організованої правової освіти в позакласній роботі; в) підвищення правової культури батьків і педагогів [3].

Робота з правового виховання націлена на розв'язання таких завдань:

- формування системи правових знань;
- повага і дотримання прав, свобод і обов'язків;
- формування умінь і навичок свідомої, правослухняної поведінки в суспільстві;
- виховання почуття особистої відповідальності за свою поведінку;
- формування внутрішньої потреби в захисті своїх і суспільних прав від злочинних зазіхань.

Розв'язання цих задач можливо через: а) правове навчання; б) правову просвіту. Результатом правового виховання є свідоме і

Питання педагогіки

добровільне виконання людиною вимог права та прагнення відстоювати власні права, у випадку, коли їх порушують інші люди.

При дослідженні правового виховання підлітків, як тих, які вчиняли протиправні дії (160 чол.) так і тих, що не вчиняли (155 чол.), було з'ясовано, що у них відсутнє чітке уявлення про правові вимоги, розуміння поняття “закон”. Опитані виявили здебільшого відсутність розуміння для чого служить закон; на що спрямовані закони в суспільстві; чому не можна порушувати закони; відсутнє розуміння зв'язку між правильною поведінкою і правовими вимогами. Більш того, більшість підлітків впевнена, що закон є каральною, примусовою силою, що стоїть над людиною. Звідси і такі відповіді: “Закон – це стовп, який не обійти”, “Закон – це право примушувати й обмежувати”, “Закон написаний, щоб його виконували, а то покарають”, “Закон – це те, що захищає людину, але може й обвинувачувати

її” та ін. Лише 12 % (38 чол.) з числа опитаних (315 чол.) відзначили, що закон необхідно “знати, розуміти, виконувати”.

Відсутність чітких правових понять і уявлень призводить до того, що підлітки не тільки не спроможні правильно співвідносити свої дії з вимогами права, але й часто не розуміють сутності цих вимог, їх призначення. Тому є очевидним, що формування правових знань у підлітків, роз'яснення основних правових понять повинно бути обов'язковим і виступати як один з напрямків єдиного процесу виховання.

В процесі дослідження також було встановлено, хто проводить с учнівською молоддю бесіди щодо вимог, які висуваються суспільством до поведінки людини. В опитуванні брали участь 155 учнів 10-х та 11-х класів середньої загальноосвітньої школи № 64 м. Харкова.

Таблиця 1.

Інформація про осіб, що здійснювали бесіди з дітьми та підлітками про необхідність дотримуватись норм закону, (у %).

<i>Особи, що здійснювали бесіди</i>	Відсоток до загальної кількості тих, які відповіли позитивно
Вчителі, директор школи	34,8
Співробітники міліції, дільничний інспектор та ін.	23,8
Батьки, близькі родичі (брати, сестри та ін.)	20,6
Представники громадських організацій, що здійснюють соціальну та виховну роботу з підлітками та молоддю	14,4
Інші особи (сусіди, старші товариші та ін.)	6,4

Наведені дані показують, що правовому вихованню підлітків приділяється вкрай недостатньо уваги і цей факт підтверджують

також їх правові погляди.

Дослідження джерел правової інформації дозволило отримати наступні дані.

Таблиця 2.

Відомості про осіб, які інформують підлітків про кримінальну відповідальність за дії, які вони вчиняють, (у %)

Джерело інформації	Відсоток підлітків, які зазначили дане джерело інформації		
	Благополучні підлітки	Підлітки “групи ризику”	Підлітки-правопорушники
Кількість осіб	240	245	200
Однолітки, друзі, старші товариші	25,1	26,6	26,2
Батьки, родичі	26,4	23	22,5
Працівники міліції	12,2	15	12,5
Вчителі	10,9	10,0	10,0
Різні люди (сусіди, знайомі та ін.)	5,8	7,2	5,6
ЗМІ (телебачення, преса, радіо та ін.)	8,4	7,8	7,5
Інтернет	5,1	–	–
Від осіб, які були раніше засуджені	3,2	3,8	5,0
Знає, оскільки є осуджені родичі	2,9	6,6	10,7

Наведені дані показують, що такий важливий аспект правового виховання, як інформування про відповідальність за вчинення протиправних дій та злочинів підлітками, здійснюється безсистемно і недостатньо. Така ситуація може

призводити до того, що відсутність знань про наслідки вчинених дій сприятиме формуванню уявлення (або навіть впевненості), що вчинені дії залишаться без покарання або відповідальність буде достатньо м'якою, що і так властиве

Питання педагогіки

підліткам у зв'язку з віковими особливостями.

З табл. 2 ми також бачимо, що є деякі відмінності в джерелах отримання інформації про відповідальність за протиправні дії та вчинки у підлітків, які не вчиняли протиправних дій, та підлітків-правопорушників. Так, серед першої категорії підлітків джерелом інформації є батьки – 26,4%, засоби масової інформації – 8,4%, Інтернет – 5,1%. У підлітків-правопорушників джерелом інформації є однолітки, друзі та ін. – 26,2%, осуджені родичі – 10,7%, засоби масової інформації – 7,5%.

Отримані дані підтверджують необхідність здійснення цілеспрямованого та організованого правового виховання підлітків тими, хто має повну і достовірну інформацію, володіє засобами педагогічного впливу на особистість підлітка, сам дотримується правил та норм закону. Оскільки є очевидним, що недостовірна інформація, отримана від осіб, які самі повною мірою не володіють нею, порушують закон, не розуміють його змісту, може впливати (або навіть сприяти) на вчинення протиправних дій та вчинків.

З метою реалізації положень Закону України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”[1] та практичної реалізації програми виховної роботи з дітьми та підлітками у м. Харкові у 2006-2009 рр. діяла програма “Шкільний мільйонер”. Мета програми – профілактика вчинення

правопорушень підлітками, правове виховання учнівської молоді, а також з'ясування ефективності здійснення таких програм. Сутність цієї програми полягала в тому, що за кожною школою був закріплений співробітник органів внутрішніх справ, який здійснював певні види виховної роботи з учнями. А саме:

-співучасть та організація заходів (поїздки, екскурсії тощо);

-консультування (особливо правове - інтегративні форми консультування для школярів, батьків і учителів; надання індивідуальних консультацій школярам; консультування груп учнів (класів); робота з вчителями);

-проведення бесід (індивідуальних та групових);

-правове виховання.

-сприяння дотриманню шкільного розпорядку та дисципліни;

-забезпечення безпеки школярів;

-групова робота з школярами в позаурочний час.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є організація підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до ефективного здійснення правового виховання під час їх навчання у вищому навчальному закладі МВС України, спрямоване на попередження виникнення правопорушень дітей та підлітків яке носило б характер інформування, роз'яснення і застереження.

Література

1. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : закон України від 21 черв. 2001 р. № 2558 // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 29. — С. 76–82.
2. Словник законодавчих термінів. — К. : Основа, 2000. — 608 с.
3. Тарас А. Е. Острые углы воспитания / А. Е. Тарас. — Минск : Народна асвета, 1990. — 102 с.